

Гужанова Т.С. Педагогічні умови своєчасного розвитку мовлення дитини в перші роки життя.// Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових прац. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 15 (58). – Рівне: РДГУ, 2017. – С. 93-95. (Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додатки до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 - 03/8 і від 30.03.2011 р. № 1-05/3)

УДК 372.461

Т.С. ГУЖАНОВА

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СВОЄЧАСНОГО РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДИТИНИ В ПЕРШІ РОКИ ЖИТТЯ

У статті автор розкриває, як формується мова дитини в ранньому віці і які педагогічні впливи необхідні, щоб забезпечити своєчасний розвиток її мовлення. Пропонуються педагогічні умови, які необхідно створити для своєчасного розвитку мовлення дитини раннього віку.

Ключові слова: розвиток мовлення, розмовна мова, мовний апарат, сенсорно-лінгвістичний розвиток, мовне оточення.

Розвиток мовлення та виховання мовленнєвої культури є однією з важливих проблем сучасної дошкільної освіти. Вона зумовлена пріоритетними напрямками Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Законами України „Про освіту”, „Про дошкільну освіту”, Базовим компонентом дошкільної освіти, програмами розвитку дитини дошкільного віку „Українське дошкілля”, „Дитина в дошкільні роки” та іншими нормативними документами.

На необхідність розвитку мовлення у ранньому віці вказували такі дослідники: психофізіологи (В. Бельтюков, Н. Бехтерева, І. Горелов, Н. Данилова, Н. Жинкін, В. Каменська, М. Красногорський, М. Кольцова,

Т. Хризман, І. Павлов, К. Сєдов та ін.); психологи (Л. Виготський, П. Гальперін, Д. Ельконін, О. Леонтьєв), лінгвісти (А.Потебня, О. Гвоздєв, Н. Рибніков, Т. Ушакова, С. Цейтлін, Н. Швачкін, О. Шахнарович, Н. Юр'єва та ін.).

У педагогічних дослідженнях визначено закономірності, принципи та методи навчання дітей раннього віку рідного мовлення (А. Богуш, К. Крутій, Г. Ляміна, Т. Науменко, Л. Олійник, Л. Павлова, Л. Федоренко, Т. Юртайкіна та ін.).

У статті ми поставили завдання показати, як формується мова дитини в ранньому віці та які педагогічні впливи необхідні, щоб забезпечити своєчасний розвиток мовлення дитини раннього віку.

Оволодіння рідною мовою є одним з найважливіших досягнень дитини в дошкільному дитинстві. Саме досягнень, оскільки мова не дається людині від народження. Має пройти час, щоб дитина почала говорити, а дорослі повинні докласти чимало зусиль, щоб мова дитини розвивалася правильно і своєчасно.

Дошкільний вік – це період активного засвоєння дитиною розмовної мови, становлення і розвиток всіх рівнів мовлення: фонетичної, лексичної, граматичної. Чим раніше буде розпочато навчання рідної мови, тим вільніше дитина буде нею користуватись надалі.

К. Д. Ушинський довів, що, засвоюючи рідну мову, дитина засвоює не тільки слова, їх складання та видозміни, але безліч понять, поглядів на предмети, безліч думок, почуттів, художніх образів, логіку і філософію мови, – і засвоює легко і швидко, у два, три роки, стільки, що й половини не може засвоїти в двадцять років старанного і методичного навчання[1].

Дитина народжується з готовим мовним апаратом, але не розмовляє. Обумовлено це не тільки недорозвиненням всієї нервової системи і центру мови, але і низкою інших чинників: новонароджений не володіє навичкою користування своїм мовним апаратом; він не володіє словесними формами

мовлення; мова пов'язана з проявами мислення і зумовлена ними; мова розвивається в умовах соціального спілкування між людьми; між новонародженим і оточенням соціальні зв'язки ще не встановлені. Керівництво мовленнєвим розвитком дитини має вестися саме в цих напрямках.

Дитині треба набути навичок користування мовним апаратом. З перших днів свого життя вона стає на шлях тренування свого голосового апарату. Ці перші голосові вправи ще не становлять мови, а є лише рефлекторними звуками, які впливають на розвиток мови.

Перші прояви мовлення дитини носять емоційно-вольовий характер, є виразниками її внутрішніх сил і станів, причому крик — виразник негативних емоцій (голоду, болю, самотності тощо), а гуління і белькотіння — позитивних, радісних емоцій. У них беруть участь моторні механізми не одного мовного, але і всього моторного апарату: дитина не тільки кричить, гулить або белькоче, але використовує міміку і жести. Безперешкодний розвиток усього моторного апарату впливає на розвиток мови дитини.

Уже в перші тижні свого життя дитина починає виявляти потребу в соціальному контакті. Між нею і матір'ю або іншою обслуговуючою її особою встановлюється внутрішній душевний зв'язок, що впливає на розвиток мови. Обидві сторони, дитина і дорослий, прагнуть підтримати цей зв'язок і використовують для цього органи мовлення. Взаємодія цих двох чинників — потреби дитини в мовленні і мовленнєвого середовища — робить можливим розвиток мовлення дитини.

При цьому провідну роль відіграє орган слуху. Дитина жадібно ловить звуки, що лунають навколо, прислухається до них і прагне їх наслідувати. Відповідні слухові сприйняття, організовано запропоновані дітям, сприяють культурі слуху і формуванню їхньої мови.

Людська мова проявляється в певних словесних формах. Новонародженій дитині ці форми незнайомі. Вона повинна їх засвоїти. Розвиток дару слова пов'язаний з безперервним засвоєнням структури мови. Форми мови, всі її характерні особливості діти переймають від осіб, з якими вони спілкуються. На структуру мови дітей та її фонетичні особливості впливають три чинники: закономірна обумовленість проявів її розвитку; умови, у яких протікає підготовчий період формування мовленнєвого апарату, і прояви мовного середовища, що дає дітям словесні форми та зразки для наслідування.

До кінця першого року життя підготовка голосового апарату закінчуються і дитина переходить до свідомого наслідування мови. Настає момент, коли вона свідомо вимовляє перше слово, поєднавши його з певним, добре засвоєним поняттям. У дитини поступово утворюється асоціація між зоровим уявленням того чи іншого предмета і слуховим вираженням у слові.

До кінця першого року дитина зазвичай активно володіє вже 8-10 словами. У першу чергу це особи, предмети, речі, з якими вона часто спілкується і які мають для неї особисте значення.

Формування мови дитини нерозривно пов'язане з пізнанням речей. Правильне сприйняття зовнішніх предметів зумовлене діяльністю органів зовнішніх почуттів. Відомий мовознавець Потебня А.А. говорить про те, що перехід образу предмета в поняття про предмет може відбуватися тільки за допомогою слова, але саме слово ніколи не створює поняття без образу. Слово, обумовлене відомими ступенями розвитку думки, у свою чергу припускає чуттєве сприйняття і звук [3].

Лінгвістичне виховання невіддільне від сенсорного. Одне підтримує інше, обидва прогресують у дружньому співробітництві. Обов'язок дорослого – сприяти встановленню зв'язку образів між собою і зі словом, допомагати переходу образів у поняття.

Поступово сенсорно-лінгвістичний розвиток дитини починає проявляти себе з усіх трьох взаємопов'язаних сторін, які він містить: 1) виділення предмета з інших, представлених в тому ж середовищі (розрізнення предметів); 2) з'єднання слів з предметом, з поданням (накопичення запасу пасивних слів, розуміння мови) і 3) додавання знайомого слова у свою власну мову (накопичення запасу активних слів).

Ми повинні сприяти прояву і розвитку кожної з цих сторін, розумно розширювати коло уявлень, які отримують діти, систематично зміцнювати їх, щоб діти мали можливість висловити словом все, з чим вони ознайомилися.

У самотійній грі дитина розвиває всі властиві їй сили і здібності. Граючи голосом, вона розвиває і вдосконалює свій голосовий апарат; граючи, вона закріплює уявлення і навички, які видобуває в процесі життя, засвоює нові слова і форми мови. Треба організувати самотійну гру дітей так, щоб вона максимально сприяла їхньому всебічному розвитку, і в першу чергу розвитку мовлення. Але не менше значення мають планово організовані ігри, які пропонуються дітям, відповідно педагогічних завдань, які ставить вихователь. Ці ігри під час педагогічно правильної їх постановки з урахуванням інтересів розвитку дитини, в першу чергу, сприяють розвитку відчуттів і нерозривному зв'язку розвитку мовлення і мислення.

Інтереси розвитку мови дитини вимагають поступового розширення її соціальних зв'язків. Мати і дитина – це перший і основний в житті маленької дитини соціальний осередок; але він втрачає своє виняткове значення вже на першому році життя. Чисельний склад дорослих, з якими дитина перебуває у спілкуванні, повинен поступово збільшуватися.

На другому році життя вже помічається потяг дитини до дитячої спільноти: починають цікавити старші діти. Якийсь інстинкт підказує, що спілкування зі старшими дітьми сприяє розвитку. Старші діти ведуть за

собою молодших, надають їм для наслідування більш досконалі форми мовлення.

Будь-яка з властивих людині сил і здібностей розвивається завдяки вправі. Якщо потреба розмовляти з іншими людьми, ділитися з ними своїми думками, почуттями, переживаннями властива дорослій людині, то дитині вона притаманна ще в більшій мірі. Ледве вона починає говорити, тобто стає здатною словами висловлювати бажання, формулювати думки, як наполегливо вимагає, щоб її слухали, щоб з нею розмовляли. Цю потребу дитини треба широко використовувати в інтересах закріплення внутрішніх душевних зв'язків з нею і для розвитку її мовлення.

Діти, з якими багато і свідомо розмовляють, розвиваються швидше і розмовляють краще. Тому всі прояви спілкування з дітьми слід супроводжувати мовленням, закріплювати словом уявлення й образи, що формуються в дитячій свідомості, втілювати в слово всі наші дії, називати предмети, які подані в цих діях.

Якщо всі умови перших років життя дитини сприяють її розвитку, то до трьох років процес формування мовлення в основному завершується: дитина розуміє розмовну і оповідну мову, що відповідає рівню її розвитку, володіє навичками активного мовлення, необхідного для спілкування з оточенням, здатна розповісти про побачене, почуте, запам'ятати і прочитати на пам'ять вірш; опановує синтаксичну структуру мови. Їй потрібно тільки подальше вдосконалення мовлення у зв'язку з прогресивним загальним розвитком.

Тому, в інтересах мовленнєвого розвитку маленької дитини необхідно створити такі педагогічні умови:

1. Індивідуально обслуговувати немовля за можливості однією особою. Наслідування дитини тим інтенсивніше, мовні реакції тим багатше, чим міцніше зв'язок між нею і цією особою.

2. Забезпечити дітям соціальне мовне оточення відповідно до інтересів віку, поступово розширювати й оновлювати їхні соціальні зв'язки.

3. Надавати дітям умови, що сприяють розвитку їх слуху та мовного апарату: а) створювати умови, які підтримують у дітях емоційну рівновагу, яка зумовлює бажані мовні реакції; б) створювати фон тиші; в) організовано пропонувати дітям слухові сприйняття, проводити з ними ігри голосом.

4. Надавати дитині можливість часто чути мову і говорити з нею, супроводжувати промовою всі види спілкування з дитиною і всіляко стимулювати її до активної мови.

5. Створити обстановку, яка сприяла б розвитку сприйняття та накопиченню уявлень дітей: а) зближувати і знайомити дітей з природою в стінах установ і поза ними; б) відповідним чином дидактично обладнати приміщення (колір стін, меблі, прикраси, посуд); в) мати належний запас освітнього ігрового матеріалу (іграшки, будівельний матеріал, картини тощо) і дбати про поповнення й оновлення його.

6. В інтересах збагачення змісту мовлення дітей планомірно керувати розвитком їх спостережливості, дбати про розширення кола їхніх уявлень, які закріплювати словами.

7. В інтересах правильного формування структури мовлення та його фонетичних проявів вихованням повинні займатися особи, які володіють грамотним правильним мовленням і майстерністю методичного керівництва розвитком мовлення дітей.

8. Використовувати гру як чинник найбільшого значення в справі розвитку мовлення дітей: а) правильно організовувати самостійну гру дітей, забезпечивши її належним приміщенням, іграшками та керівництвом; б) планово проводити організовані ігри, узгоджуючи їх з інтересами, розвитком і віком дітей.

9. Незмінно підтримувати в дітях почуття задоволення і за можливості радості. Тільки за умови радісного інтересу дитини до навколишнього, до того, що ми йому пропонуємо, мова його буде розвиватися закономірно та відповідно до цілей, які ми поставили.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : [в 2-х т.] / К. Д. Ушинський. – К. : Рад. школа, 1983. – 488 с.
2. Богуш А. М. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. – К., 1992. – 413 с.
3. Потебня А. А. Мысль и язык. — Киев: СИНТО, 1993. — 192 с.

Т.С. ГУЖАНОВА

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ СВОЕВРЕМЕННОГО РАЗВИТИЯ РЕЧИ РЕБЕНКА В ПЕРВЫЕ ГОДЫ ЖИЗНИ

В статье автор раскрывает как формируется речь ребенка в раннем возрасте и какие педагогические воздействия необходимы, чтобы обеспечить своевременное развитие его речи. Указываются факторы, которые влияют на своевременное развитие речи ребенка раннего возраста.

***Ключевые слова:** развитие речи, разговорная речь, речевой аппарат, сенсорно-лингвистическое развитие, языковое окружение.*

T. S. GUZANOVA

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF TIMELY SPEECH DEVELOPMENT OF A CHILD IN THE EARLY YEARS OF LIFE

In the article an author reveals how a child's speech at an early age is formed and what pedagogical means are needed to ensure the timely development of the speech. Proposed pedagogical conditions that need to be established for the timely development of speech of the young child.

Keywords: *language development, speaking, speech unit, sensor-linguistic development, linguistic environment.*